

UDK 737.1 : 902.6(37) + 902.6(474.5)

Romos monetos iš III—V a. Vaitiekūnų (Radviliškio raj.) pilkapyno

Michelbertas M.

1. Įvadas. 1977 m. Vaitiekūnų (Radviliškio raj.) pilkapyną tyrinėjo LTSR Mokslų Akademijos Istorijos instituto Archeologijos skyriaus ekspedicija (vadovas — A. Varnas)¹. Atkastas vyro kapas Nr. 13 buvo vienas įdomiausių radinių atžvilgiu.

Kape buvo aptiktos tokios įkapės — geležinis peilis lenkta įkote, geležinis lazdelinis smeigtukas, geležinis pincetas ir Romos monetos. Pastarasis radinys šiame kape yra pats vertingiausias ir įdomiausias. Jis leidžia nustatyti kapo chronologiją, suteikia papildomų duomenų apie Romos monetų dėjumą Lietuvoje į kapus senajame geležies amžiuje.

Šiame straipsnyje skelbiamos Vaitiekūnų (Radviliškio raj.) pilkapyno kape Nr. 13 rastosios Romos monetos, aptariama šio radinio reikšmė m. e. I—IV amžių Lietuvos archeologinei medžiagai.

2. Romos monetos iš kapo Nr. 13

Romos monetos buvo aptiktos kairėje mirusiojo galvos pusėje. Po monetomis buvo likę užsikonservavusios organinės medžiagos. Pilkapyno tyrinėtojo A. Varno nuomone, monetos galėjo būti sudėtos į maišelį arba į ką nors suvyniotas. Iš viso kape buvo aptikta 13 varinių (žalvarinių) Romos monetų. Tai ištisas lobis, įdėtas mirusiajam į kapą.

Monetos buvo palyginti gerai išsilaikiusios. Pasisekė nustatyti visų monetų chronologiją. Jai nustatyti buvo naudojamosi H. Metinglio sudarytais Britų muziejaus romėniškų monetų katalogais².

Žemiau pateikiamas abiejų monetų pusių (averso ir reverso) aprašymas, monetų skersmuo, svoris, ašių santykis, monetų būklė, kaldinimo metai, jeigu tai įmanoma tiksliau nustatyti. Monetos tekste pažymėtos tokiu numeriu, koku jos yra pateiktoje lentelėje (žr. 1 pav.).

Visos monetos yra žalvarinės.

1. Antonino Pijaus (138—161 m.) dupondijus

Aversas: legenda ...NINVS AVGPI VSPPTRPCOS. Imperatoriaus su spinduline karūna biustas į dešinę.

Reversas: legenda sunykusi. Stovinti į kairę figūra (Felicitas?).

Monetos skersmuo — 2,8 cm, svoris — 14,98 g, ašių santykis — $\frac{1}{4}$. Išsilaikiusi blogai (ypač reversas).

Moneta kaldinta tarp 138 ir 141 m.

Mattingly H. Coins..., vol. 4, 1940, artimiausia Pl. 25 : 8.

2. Antonino Pijaus pomirtinio kalimo sestercijus

Av.: legenda DIVVS ANTONINVS. Imperatoriaus biustas į dešinę.

Rev.: legenda DIVO PIO. Monetos lauke S C. Antonino statula ant kolonos. Dešinėje statulos rankoje erelis, kairėje — vertikalus skeptras.

Monetos skersmuo — 3,4 cm, svoris — 23,17 g, ašių santykis — $\frac{1}{2}$. Išsilaikiusi gerai.

1 pav. Vailickūnų (Radviliškio raj.) III–IV a. pilkapyno kape Nr. 13 rastosios Romos monetos. 1 — Antonino Pijaus dupondijus; sestercijai: 2 — Antonino Pijaus, 3, 4 — Marko Aurelijaus, 5 — Faustinos II, 6 — Lucilos, 7 — Komodo, 8 — Septimijaus Severo, 9, 10 — Julijos Mamejos, 11, 12 — Aleksandro Severo, 13 — Maksimino I

- Moneta kaldinta apie 161 m.
Mattingly H. Coins . . . , vol. 4, Nr. 881, Pl. 71 : 9.
3. Marko Aurelijaus (161—180 m.) sestercijus
Av.: legenda . . . CAESMAVRELANTONINVS AVG PM. Imperatoriaus biustas į dešinę.
Rev.: legenda SALVTIAVGVSTORTRPVII. Monetos lauke S C, apačioje . . . OSIII.
Salus, stovinti į kairę, dešinėje ištiestoje rankoje laikanti paterą virš apskrito altoriaus, kairėje — vertikalių skeptrą.
Monetos skersmuo — 3,1 cm, svoris — 24,90 g, ašių santykis — \nearrow . Išsilaikiusi gerai.
Moneta kaldinta tarp 162 m. gruodžio ir 163 m. gruodžio.
Mattingly H. Coins . . . , vol. 4, Nr. 1037.
4. Marko Aurelijaus sestercijus
Av.: legenda MANTONINVS AVG . . . Vainikuoto imperatoriaus biustas į dešinę.
Rev.: legenda . . . M . . . Monetos lauke S C. Stovinti į kairę Anona, kairėje rankoje laikanti gausybės ragą, dešinėje — varpas virš modijaus.
Monetos skersmuo — 2,8 cm, svoris — 24,37 g, ašių santykis — \nearrow . Išsilaikiusi vidutiniškai.
Moneta kaldinta tarp 174 m. gruodžio ir 175 m. gruodžio.
Mattingly H. Coins . . . , vol. 4, Nr. 1505, Pl. 84 : 6.
5. Faustinos II (mirusi 175 m.) sestercijus
Av.: legenda FAVSTINA AVGV S . . . Imperatorienės biustas į dešinę.
Rev.: legenda . . . TA . . . Monetos lauke S C. Stovinti į dešinę Fecunditas, laikanti kairėje rankoje kūdikį, dešinėje — vertikalių skeptrą.
Monetos skersmuo — 3 cm, svoris — 22,33 g, ašių santykis — \nearrow . Išsilaikiusi vidutiniškai.
Mattingly H. Coins . . . , vol. 4, Nr. 910, Pl. 73 : 2.
6. Lucilos (mirusi 183 m.) sestercijus
Av.: legenda . . . LLAEAVG ANTONINIAVGF. Imperatorienės biustas į dešinę.
Rev.: legenda . . . RITA . . . Monetos lauke S C. Stovinti frontu Hilaritas, dešinėje rankoje laikanti palmės šaką, kairėje — gausybės ragą.
Monetos skersmuo — 3,1 cm, svoris — 26,50 g, ašių santykis — \uparrow . Išsilaikiusi vidutiniškai.
Mattingly H. Coins . . . , vol. 4, Nr. 1147, Pl. 76 : 8.
7. Komodo (177—192 m.) sestercijus.
Av.: legenda . . . CO MMAVG . . . Vainikuoto imperatoriaus biustas į dešinę.
Rev.: legenda sunykusi. Dvi stovinčios figūros (Marsas ir Fides?).
Monetos skersmuo — 2,9 cm, svoris — 20,37 g, ašių santykis — \uparrow . Išsilaikiusi blogai, ypač reversas.
Moneta kaldinta 192 m.
Mattingly H. Coins . . . , vol. 4, artimiausia Nr. 696, Pl. 110 : 7.
8. Septimijaus Severo (193—211 m.) sestercijus
Av.: legenda . . . SEPTSEVPERT AVG . . . Vainikuoto imperatoriaus biustas į dešinę.
Rev.: legenda . . . PMTRPIHICO . . . Monetos lauke . . . C. Sėdinti į kairę šalnuota Roma, ištiestoje dešinėje rankoje laikanti Viktoriją, kairėje — vertikalių skeptrą; prie kojų — apskritas skydas.
Monetos skersmuo — 3,1 cm, svoris — 24,15 g, ašių santykis — \uparrow . Išsilaikiusi vidutiniškai.
Mattingly H. Coins . . . , vol. 5, 1950, Pl. 24 : 6.
9. Julijos Mamėjos (mirusi 235 m.) sestercijus
Av.: legenda IVLIAMAMA IAAVGVSTA. Imperatorienės biustas į dešinę.
Rev.: legenda FELICI TASPVBICA. Monetos lauke S C. Stovinti frontu Felicitas, dešinėje rankoje laikanti Merkurijaus lazda, kaire pasirėmusi į koloną.
Monetos skersmuo — 3—3,3 cm, svoris — 19,60 g, ašių santykis — \uparrow . Išsilaikiusi labai gerai.
Moneta kaldinta 228 m.
Mattingly H. Coins . . . , vol. 6, 1962, Nr. 487, Pl. 17 : 487.
10. Julijos Mamėjos sestercijus
Av.: legenda . . . VLIAMAMAIA AVG . . . Imperatorienės biustas į dešinę.
Rev.: legenda VE . . . VSVICTRIX. Monetos lauke S C. Stovinti į dešinę Venus, dešinėje rankoje laikanti šalną, kairėje — skeptrą, prie kojų — skydas.
Monetos skersmuo — 3—3,1 cm, svoris — 23,87 g, ašių santykis — \uparrow . Išsilaikiusi gerai.
Moneta kaldinta 230 m.
Mattingly H. Coins . . . , vol. 6, Nr. 720, Pl. 24 : 720.
11. Aleksandro Severo (222—235 m.) sestercijus
Av.: legenda IMPALEXAN DERPIVSAVG. Imperatoriaus su laurų vainiku biustas į dešinę.
Rev.: legenda PMTRPXCOSIIPP. Monetos lauke S C. Stovinti frontu Anona, galva į kairę, dešinėje rankoje laikanti varpas virš modijaus, kairėje — inkarą.

Monetos skersmuo — 3 cm, svoris — 19,09 g, ašių santykis — †. Išsilaikiusi gerai.

Moneta kaldinta 231 m.

Mattingly H. Coins . . . , vol. 6, Nr. 766, Pl. 26 : 766.

12. Aleksandro Severo sestercijus

Av.: legenda IMPALEXAN DERPIVSAVG. Imperatoriaus su laurų vainiku biustas į dešinę.

Rev.: legenda PMTRPXICOS . . . Monetos lauke S C. Stovinti frontu Saulė, galva į kairę, dešinė ranka pakelta, kairėje — rimbas, žemiau jo — krentančio apsiausto klostė.

Monetos skersmuo — 2,8—3 cm, svoris — 15,87 g, ašių santykis — †. Išsilaikiusi gerai.

Moneta kaldinta 232 m.

Mattingly H. Coins . . . , vol. 6, artimiausia Nr. 771, Pl. 26 : 771.

13. Maksimino I (235—238 m.) sestercijus

Av.: legenda . . . MAXIMINVSPIVSAVG. Vainikuoto imperatoriaus biustas į dešinę.

Rev.: legenda . . . IAAVG. Monetos lauke S C. Einanti į dešinę sparnuota Viktorija, iškeltoje dešinėje rankoje laikanti vainiką, kairėje — palmės šaką, permestą virš kairiojo peties.

Monetos skersmuo — 2,8 cm, svoris — 18,16 g, ašių santykis — †. Išsilaikiusi gerai.

Moneta kaldinta 236 m.

Mattingly H. Coins . . . , vol. 6, Nr. 108, Pl. 36 : 108.

Taigi Vaitiekūnų pilkapyno kape Nr. 13 rasta Antonino Pijaus dupondijus ir sestercijus, 2 Marko Aurelijaus sestercijai, Faustinos II sestercijus, Lucilos sestercijus, Komodo sestercijus, Septimijaus Severo sestercijus, 2 Julijos Mamėjos sestercijai, 2 Aleksandro Severo sestercijai ir Maksimino I sestercijus.

3. Išvados ir apibendrinimai

1. Vaitiekūnų (Radviliškio raj.) kape Nr. 13 1977 m. aptiktos Romos monetos — savotiškas lobis, įdėtas mirusiajam į kapą. Pagal monetų skaičių šis radinys vienas didžiausių to laikotarpio laidojimo paminkluose. Iki šiol daugiau monetų viename kape yra aptikta tik Aukštkiemių (Klaipėdos raj.) kapinyne, kur kape Nr. 369 buvo rasta 21 Romos moneta³.

2. Rastosis Romos monetos padeda datuoti Vaitiekūnų pilkapyno kapą Nr. 13. Surastos kape monetos chronologiškai apima 100 m. laikotarpį, skaičiuojant nuo Antonino Pijaus, kurio monetos kape ankstyviausios, valdymo pradžios (138 m.) iki Maksimino I, kurio moneta kape vėlyviausia, valdymo pabaigos (238 m.). Paprastai užkasimo data skaičiuojama pagal vėlyviausias monetas. Šiuo atveju vėlyviausios monetos yra Julijos Mamėjos sestercijai, kaldinti 228 m. ir 230 m., Aleksandro Severo sestercijai, kaldinti 231 ir 232 m., Maksimino I sestercijus, kaldintas 236 m. Taigi monetos negalėjo patekti į kapą anksčiau negu 236 m. Minėtosios vėlyviausios monetos yra gerai ir labai gerai išsilaikiusios, mažai nudilusios, matyt, apyvartoje buvusios trumpą laiką. Manytina, kad šios Romos monetos pateko į mūsų kraštą prabėgus nedaug laiko nuo jų nukaldinimo. Tikriausiai jos ir į kapą dėtos prabėgus nedaug metų po jų nukaldinimo, todėl labiausiai reali kapo Nr. 13 data — III a. vidurys—III ketvirčio pradžia.

3. Jau ir anksčiau tyrinėtuose senojo geležies amžiaus Lietuvos kapinyuose buvo rasta gana daug Antonino Pijaus, Marko Aurelijaus, Faustinos II, Lucilos, Komodo, Septimijaus Severo, Julijos Mamėjos, Aleksandro Severo, Maksimino I monetų⁴. Palyginti retu radiniu yra Antonino Pijaus dupondijus. Šio nominalo ir mažesnio nominalo monetos — variniai asai (dupondijus buvo lygus 2 asams, sestercijus — 4), matyt, retai patekdavo į Lietuvą, dar rečiau jos būdavo dedamos į kapus. Iki šiol tiksliau nenustatytos vidutinio dydžio varinės (žalvarinės) monetos (joms priklauso ir dupondijai, ir asai), rastos Aukštkiemių kapinyne (k. Nr. 365, 1 moneta), Palangos kapinyne (k. Nr. 7, 1 moneta, atsitiktinis radinys — Gor-

diano III moneta), Barzdūnuose (Šilutės raj.) (Domiciano moneta), Lazdininkuose (Kretingos raj.) (k. Nr. 204, 1 moneta), Skėriuose (Klaipėdos raj.) (1 moneta), Sernuose (Klaipėdos raj.) (k. Nr. 8, 2 monetas).

4. Vaitiekūnų pilkapyno radinys papildo ankstesnius duomenis apie Romos monetų dėjumą į kapus Lietuvos teritorijoje senajame geležies amžiuje. Plačiausiai Romos monetos dėtos į kapus vakarų Lietuvos pajūrio kapinyuose su akmenų vainikais. Šiuo metu iš tos teritorijos jau žinomi 23 kapynai, kuriuose aptiktos Romos monetos. Monetos dėtos į kapus ir Žemaitijos pilkapiuose ar kapinyuose (Čibirikai (Šiaulių raj.), Noruišiai (Kelmės raj.), Pajūralis (Šilalės raj.), Tolišiai—Vaiguva (Kelmės raj.), Užnemunėje (Rameniškiai, Šakių raj.).

5. Vaitiekūnai yra labiausiai į rytus nuo Baltijos pajūrio nutolęs kapynas, kuriame aptiktos Romos monetos. Tai rodo, kad retais atvejais Romos monetos į kapus buvo dedamos ir teritorijoje tarp Dubysos ir Nevėžio.

6. Vaitiekūnuose Romos monetos kape buvo padėtos šalia mirusiojo galvos, kaip ir daugumoje vakarų Lietuvos kapų. Matyt, Žemaitijoje ir vidurio Lietuvoje paprotys dėti į kapus Romos monetas buvo perimtas iš pajūrio gyventojų.

Pateikė Lietuvos TSR Mokslų Akademijos
Istorijos institutas

Gauta
1983.III.23

Isnašos

¹ Varnas A. Vaitiekūnų (Radviliškio raj.) senkapio tyrinėjimai 1977 metais.—Kn.: Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1976—1977 metais, V., 1978, p. 136—141; Varnas A. Раскопки могильника у дер. Вайтекунай.—В кн.: Археологические открытия 1977 года. М., 1978, с. 431. Be to, žr.: Varnas A. III—V a. Vaitiekūnų (Radviliškio raj.) pilkapynas.—LTSR MA darbai. A ser., 1984, t. 2(87), p. 24—38.

² Mattingly H. Coins of the Roman Empire in the British Museum (toliau — Coins...), London, 1923—1962. Vol. 1—6.

³ Bolin S. Die Funde römischer und byzantinischer Münzen in Ostpreussen.—Prussia [Königsberg], 1926. II. 26, S. 228—230.

⁴ Plačiau ankstyvesni Romos monetų radiniai apžvelgti autoriaus darbuose: Michelbertas M. Prekybiniai ryšiai su Romos imperija.—Kn.: Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I—XIII a. V., 1972, p. 5—125; Michelbertas M. Papildomi duomenys apie Romos monetų radinius Tarybų Lietuvos teritorijoje.—Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija, 1978, t. 18, Nr. 1, p. 83—93.

Римские монеты из курганного могильника III—V вв. у дер. Вайтекунай (Радвилишкский р-н)

Михельбертас М. М.

Резюме

В 1977 г. во время экспедиции в курганном могильнике в дер. Вайтекунай (Радвилишкский р-н) в мужском погребении № 13 научными сотрудниками Института истории Академии наук под руководством А. Варнаса была обнаружена редкая и интересная находка — римские монеты.

Эти монеты были обнаружены на левой стороне погребения, возле головы покойника. По мнению исследователя могильника А. Варнаса, монеты в свое время могли быть сложены в мешочек или во что-то завернуты.

В погребении обнаружено 13 бронзовых римских монет (рис. 1). Они сравнительно хорошо сохранились, поэтому удалось определить вес монеты. Среди монет — дупондий и сестерций Антонина Пия (138—161 гг.), 2 сестерция Марка Аврелия (161—180 гг.), сестерций Фаустины Младшей (ум. в 175 г.), сестерций Люцилы (ум. в 183 г.), сестерций Коммода (177—192 гг.), сестерций Септимия Севера (193—211 гг.), 2 сестерция Юлии Мамен (ум. в 235 г.), 2 сестерция Александра Севера (222—235 гг.), сестерций Максимиана I (235—238 гг.).

По количеству монет — это одна из самых больших в Литве находок в I погребении.

Монеты помогают определить более точную дату погребения. Поскольку самой поздней монетой является сестерций Максимиана I чеканки 236 г., то наиболее реальная дата захоронения — середина — начало третьей четверти III в.

В ранее исследованных погребальных памятниках Литвы I—IV вв. н. э. было обнаружено также много монет вышеупомянутых правителей. Сравнительно редкой находкой является дупондий Антонина Пия. Дупондии и медные ассы и ранее обнаруживались в погребениях редко.

Находка из могильника дер. Вайтекунай дополняет данные об обычаях класть римские монеты в погребения Литвы старого железного века. Этот обычай был наиболее распространен на взморье Западной Литвы (известно 23 могильника с римскими монетами), а также известен в Жямайтии и Занеманье. Вайтекунай — наиболее удаленный от взморья Западной Литвы погребальный памятник, в котором обнаружены римские монеты.

В Вайтекунай, как и в большинстве погребений Западной Литвы, монеты найдены возле головы покойника. По-видимому, обычай класть римские монеты в погребения Жямайтии и Центральной Литвы был заимствован у жителей Западной Литвы.

Представлено Институтом истории
Академии наук Литовской ССР

Поступило
23.III.1983

Michelbertas M.

Roman coins from the 3rd—5th cent. barrow of Vaitiekūnai (Radviliškis District)